

13. Розумний М. Брудні витоки Едемської ріки / М. Розумний // Віче. – 2006. – № 15 – 16. – С. 34 – 37.
14. Рудич Ф. Геополітичний вимір президентських виборів 2004 р. / Ф. Рудич // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5. – С. 3 – 16.
15. Сич О. Адміністративний ресурс у технологіях тіньової політики України / О. Сич // Визвольний шлях. – 2001. – № 11. – С. 28 – 40; № 12. – С. 3 – 8.

*Малишенко Л. О., Український державний університет
фінансів і міжнародної торгівлі*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

В статті аналізуються можливі форми демократического розвитку и оптимальність функціонування політических інститутів в сучасному інформаційному обществі.

In the article the possible forms of democratic development and optimality of functioning of political institutes are analyzed in modern informative society.

Проблематика, пов'язана з особливостями функціонування політичних інститутів в умовах формування інформаційного суспільства, є досить новою як для української науки, так і для українських політичних реалій. У західній політологічній науці тема "інформаційного суспільства" і пов'язані з нею поняття "електронної демократії" і "електронного уряду" інтенсивно розробляються вже декілька десятиліть. Переважна увага приділяється проблемі використання інформаційно-комунікативних технологій в організації діалогу між владою та громадським суспільством. В умовах нової політичної реальності констатується криза традиційної демократії й робиться спроба знайти вихід з неї.

Незважаючи на досить великий обсяг літератури, присвяченій тим або іншим аспектам цієї проблеми, багато проблемних питань формування електронної демократії в Україні й досі не вирішені. Слід зазначити, що даний науковий напрям в Україні почав розвиватися лише останнє десятиліття.

Теоретичною основою концепції "електронної демократії" є теорії постіндустріального (інформаційного) суспільства. Як відомо,

термін "постіндустріальне суспільство" представлений вперше в 1958 р. американським соціологом Д. Рісменом. За іншою версією, цей термін вперше використав Ю. Хаяши. Поступово поняття "постіндустріальне інформаційне суспільство" перетворилося з наукової категорії в глобальну теоретичну теорію, яка радикально змінює соціальну, політичну й культурну ситуацію у світі.

Витоком сучасних інформаційних концепцій розвитку суспільства є введене Г. Маклюеном поняття "галактики Гутенберга". Впрацях "Галактика Гутенберга" (1962 р.), "Збагнення засобів масової інформації" (1964 р.) і "Війна та мир у глобальному селі" (1967 р.) Г. Маклюен розробляв теорію, відповідно до якої двигуном розвитку суспільства є зміна інформаційних технологій. Він одним з перших припустив, що тип суспільства визначається пануючим в ньому типом комунікації, а людське сприйняття – швидкістю передачі інформації. На думку Г. Маклюєна, до винаходу писемності людину оточувало тільки усне мовлення. Винахід алфавіту дозволив перемкнутися центр сприйняття зі слуху на зір, і людство вступило в механістичну епоху, що триває по теперішній час. Винахід друкованого верстата Гутенбергом поклало початок процесам фрагментації суспільства та відчуження людини: друковане слово дозволило пізнавати світ індивідуально, поза колективного свідомістю.

В ХХ столітті винахід електрики відновив загальний діалог у глобальному масштабі. У новому електронно-інформаційному середовищі представники більшості більше не можуть ігнорувати жодне із соціальних меншостей. Рушійною силою нової революції стали електронні ЗМІ, насамперед телебачення. Саме телебачення, по Г. Маклюєну, дозволило людству повернутися в дописьменну громаду або глобальне село, де інформація доступна відразу усім, і одержати її можна практично миттєво. При цьому вчений відзначав ті небезпеки, які породжувала нова епоха. Електронні ЗМІ замість того, щоб розширювати кругозір споживача інформації, насправді неймовірно його звужують, завалюючи "інформаційним сміттям", миттєвими відомостями, другорядними та кон'юнктурними. Звідси й небезпека виникнення віртуальної політики, брудних політичних технологій [Цит. за: 1].

У 80-ті роки ХХ століття інформаційне суспільство залучає дослідників і в суто практичному плані. Мова йде про створення й впровадження нових політичних і соціальних технологій, заснованих на наукових знаннях. Під інформаційним суспільством тепер розуміють суспільство нового типу, що формується в результаті

глобальної наукової революції, породженої вибуховим розвитком інформаційно-комунікативних технологій. Таке суспільство стало розглядатися як глобальне, у якому обмін інформацією не повинен мати ні тимчасових, ні просторових, ні політичних меж. Це суспільство знання, у якому благополуччя кожної людини, держави залежить від безперешкодного доступу до інформації й успішної роботи з нею. Таким чином, інформаційне суспільство розглядається в геополітичному просторі як загальна й системостворююча парадигма для розуміння об'єктивної реальності.

Японський дослідник І. Масуда висунув концепцію, відповідно до якої інформаційне суспільство буде безкласовим і безконфліктним, суспільством згоди, з невеликим урядом і державним апаратом. На відміну від індустріального суспільства, головні цінності інформаційного суспільства – час і інформація. Для І. Масуди інформація – це, по-перше, знання щодо нового типу, придатне для подальшого використання, по-друге, знання, виробництво, зберігання й застосування якого дійсно стають все більш важливою для суспільства діяльністю, що породжує відповідні йому технічно-організаційні структури. Таким чином, зростає роль інформації й процесу інформатизації, що й є основою концепції інформаційного суспільства. Японський варіант концепції інформаційного суспільства розроблявся, насамперед, для вирішення завдань економічного розвитку Японії. Ця обставина обумовила його досить обмежений та прикладний характер [Цит. за: 2, с. 101].

Дослідники інших країн формували свої теорії "інформаційного суспільства", ґрунтуючись на більш широких поглядах на устрій сучасної цивілізації. У даному контексті найбільш важливими є концепції, у яких мова йде про нову хвилю демократизації в сучасному суспільстві. Тут можна виділити футурологічні теорії постіндустріального суспільства Д. Белла й О. Тофлера, інформаційну концепцію М. Кастельса та теорію третьої хвилі демократизації С. Хантінгтона.

Метод дослідження суспільства Д. Белла характеризується в першу чергу визнанням відносної автономності трьох основних сфер життя: соціальної, політичної й культурної. З огляду на їхню комплексність і нерозривність, він вважає доцільним розділити їх за метою аналізу, що дає можливість набагато глибше проникнути в суть процесів, що відбуваються в суспільстві. Першою з трьох "аналітичних сфер" є "соціальна структура", до якої входять технологічні й економічні елементи, а також та система соціальних

відносин, що породжена існуючою структурою зайнятості і базується на економічному пануванні одних і підпорядкуванні інших. Другою "аналітичною сферою" є політична організація суспільства. Роль політичних інститутів, на його думку, у мінімізації протиріч, що неминуче виникають у ході функціонування економічного механізму, а також у подоланні конфліктних ситуацій, породжуваних іншими соціальними протиріччями. Третій сфері – культурі – Д. Белл надає величезного значення, тому що вона, на його думку, здатна принести в суспільство "природним і ненасильницьким чином" стабільність і спадкоємність, необхідні в процесі розвитку. Стабільність суспільства значною мірою обумовлена міцністю традицій, що зберігаються в ньому [3, с. 127].

Замість трьох формацій К. Маркса (докласова, класова, безкласова) і трьох стадій О. Конта (теологічна, метафізична й позитивна) Д. Белл розглядає історію людського суспільства як послідовну зміну трьох епох: доіндустріальну, індустріальну, постіндустріальну. Під індустріальним суспільством американський вчений розуміє таку соціальну організацію, що заснована на примітивних продуктивних формах, насамперед, у галузях, що забезпечують видобуток і первинну обробку ресурсів, найбільш придатних для задоволення необхідних потреб. Індустріальний устрій знаменує собою радикальний розрив із традиційністю й стає найважливішою умовою становлення постіндустріальної системи. В його рамках видобуток природних ресурсів (extracting) змінюється виробництвом (manufacturing) наперед визначених продуктів; зростають вимоги до кваліфікації працівника; основним виробничим ресурсом стає енергія; людина виявляється здатною здійснювати локальні технологічні й господарські прогнози. Постіндустріальне суспільство – це суспільство, де виробництво, яке постійно відновлюється, починає безупинно впливати на навколишнє середовище (processing), а кожна сфера людської діяльності виявляється тісно пов'язаною з усіма іншими. В цих умовах основним ресурсом стає інформація, пріоритет переходить від напівкваліфікованих працівників до інженерів і вчених. Подальше вдосконалювання знань людини про світ відбувається на базі застосування абстрактних моделей і системного аналізу, а найважливішим завданням вчених стає перспективне прогнозування господарських і соціальних процесів. Новий технологічний базис виробництва змінює зміст та сутність праці. Знання в сучасному постіндустріальному суспільстві стає найважливішим ресурсом.

На відміну від авторів технократичних утопій (А. де Сен-Симона, Ф. У. Тейлора і Т. Веблена), які стверджували, що в технократичному суспільстві політика зникне, тому що всі проблеми стануть вирішуватися експертами, на думку Д. Белла, у постіндустріальному суспільстві роль політики, навпроти, зростає. Новітні технології зроблять політичні процеси більш доступними й прозорими, однак як і раніше рішення про виділення коштів на певний науковий проект або програму будуть прийматися політичним центром. На його думку, політична система здобуває в постіндустріальному суспільстві значення, якого вона до цього не мала ніколи. Оскільки політика є сполученням суперечливих інтересів і цінностей, посилення конфліктів і напруженості в постіндустріальному суспільстві стає неминучим. Внаслідок того, що знання й технології стали основним ресурсом суспільства, деякі політичні рішення виявляються наперед визначеними. Оскільки інститути знання претендують на певні державні кошти, суспільство має незаперечні права пред'являти до них свої вимоги. Формування умов для раціонального управління соціальним організмом, збалансованим є й розподіл і перерозподіл благ і забезпечення максимальної особистої волі індивіда – це, на думку Д. Белла, є одним з найважливіших досягнень демократії в постіндустріальному суспільстві [4, с. 130].

Д. Белл виділяє три основних елементи державної політики: вплив зовнішньої політики; орієнтація суспільства на майбутнє; зростання ролі "технічного" прийняття рішень. Найважливішим результатом всіх цих процесів Д. Белл вважає перехід у постіндустріальному суспільстві влади від законодавчих і дорадчих органів до виконавчих. Це пов'язане з тим, що в сучасному суспільстві зовнішня політика перестала бути "дипломатією" і перетворилася в нескінченний "круговорот стратегічних маневрів, де життєво важливі рішення повинні прийматися негайно, а нові моделі соціальних змін вимагають планування політики більш насущної, ніж прийняття законів, що вимагає ініціативи саме з боку виконавчих органів. У зв'язку з цим, виникає необхідність створення нормативної теорії, що змогла б запропонувати розумні критерії функціонування сучасного вільного суспільства, з огляду на елементи централізованого прийняття рішень, розширення можливостей суспільного вибору й необхідності розумного планування" [4, с. 132].

Таким чином, у постіндустріальному суспільстві технічні знання стають основою, а освіта – засобом досягнення влади. У результаті еліта представлена дослідниками та вченими. Але це не означає, що вчені діють як корпоративна група. У практичних політичних ситуаціях вони здатні розходитися ідеологічно, і тоді різні групи вчених можуть поєднуватися із представниками інших еліт. Сама природа політики не дає окремим групам (військові, вчені, підприємці) можливості бути монолітними постійно, і кожна з них, прагнучи до влади, намагається заручитися підтримкою інших груп. Одержавши владу, переможці починають приймати рішення міжгрупового характеру й впливати на розподіл влади окремих функціональних елементів, що спричиняє перерозподіл впливу усередині системи.

У зв'язку із цим необхідно підкреслити такі важливі моменти:

– вчених, як окрему групу в постіндустріальному суспільстві необхідно враховувати в політичному процесі, чого до цього часу не відбувалося;

– сама наука управляється класом, що відрізняється від інших основних соціальних груп (військових і підприємців), а це припускає зовсім інший підхід технічної інтелігенції до політичного процесу.

Таким чином, Д. Белл визначив майбутнє суспільство як постіндустріальне. Акцентуючи увагу на проблемах політичного розвитку в умовах постіндустріалізму, він бере під сумнів ідею так званої "демократії співучасті". Незважаючи на можливість всіх громадян брати участь у прийнятті рішень, на практиці влада в постіндустріальному суспільстві переходить від одних елітарних груп до інших. При цьому, рішення приймають тільки обрані – технократи. Оптимальна, з погляду Д. Белла, демократія буде можлива за умови: формування передумов для раціонального соціального розвитку; збалансованого розподілу й перерозподілу благ; забезпечення максимальної особистої волі індивіда.

Американський соціолог і футуролог О. Тофлер розробляв концепцію "надіндустріальної цивілізації" у роботах "Зіткнення з майбутнім" (1972 р.), "Доповідь про екоспазм" (1975 р.), "Третя хвиля" (1980 р.). Відзначаючи, що людство переживає нову технологічну революцію, що веде до створення надіндустріальної цивілізації, він попереджає про нові складності, соціальні конфлікти та глобальні проблеми, з якими зіткнеться світ на рубежі ХХ і ХХІ століть [5, с. 59].

О. Тофлер пропонує розподіл на 3 етапи розвитку цивілізації. На його думку, людство переходить до нової технологічної революції, тобто на зміну Першій хвилі (аграрної цивілізації) і Другій (індустріальної цивілізації) приходить нова – Третя хвиля, що веде до створення надіндустріальної цивілізації. Міркування О. Тофлера базуються на ідеї про те, що зростання сільського господарства є першим поворотним моментом у соціальному розвитку людини, а індустріальна революція є другим великим проривом. Сьогодні історія переживає настання техногенної революції, що кидає виклик індустріальній епосі. Такий підхід до дослідження розвитку цивілізації О. Тофлер називає аналізом "фронту хвилі".

На думку О. Тофлера, у кожній цивілізації є своя сукупність правил або принципів. Система індустріальної цивілізації складається зі взаємозалежних принципів, що програмують поведінку мільйонів людей: стандартизація, спеціалізація, синхронізація, концентрація, максимізація, централізація. Вчений вважав, що ці принципи становлять єдину "програму", що діє у всіх країнах Другої хвилі [5, с. 125].

О. Тофлер вважав, що до кінця ХХ століття індустріальна цивілізація вступить в системну кризу, що виявиться в соціальному забезпеченні, шкільній освіті, охороні здоров'я, у міжнародній фінансовій системі, що в сукупності перетвориться у кризу особистості. Саме тому настання Третьої хвилі являє собою не пряме продовження індустріального суспільства, а радикальну зміну напрямку історичного руху. Відбувається повна трансформація настільки ж революційного характеру, як і прихід індустріалізму в XVII столітті. Такі дефініції, як "космічна ера", "інформаційне суспільство", "глобальне село", "постіндустріальне суспільство", з його погляду, неприйнятні, тому що не дають ні найменшого представлення про реальну динаміку змін, що відбуваються, і викликаних ними конфліктах. Тому важлива не назва, необхідно розібратися в суті змін, які наступили.

О. Тофлер вважає, що найважливішою сировиною цивілізації Третьої хвилі стане інформація, включаючи уяву. Як основний ресурс нової епохи, інформація приведе до більших змін у системі освіти та наукових досліджень. Відбудеться реорганізація й системи засобів масової інформації: замість культурного домінування декількох ЗМІ в цивілізації Третьої хвилі почнуть переважати інтерактивні засоби, що забезпечують максимальну

розмаїтість і навіть персональні інформаційні запити: безліч чипів, встановлених тим або іншим способом в кожному будинку, лікарні, готелі, автомобілі, що забезпечить життя в електронному середовищі.

Розвиваючи думку про те, що робочі місця в епоху Третньої хвилі з офісів і підприємств перенесуться в будинок, О. Тофлер стверджує, що "електронний котедж" стане центральною одиницею майбутнього – одиницею, що виконує певні економічні, медичні, освітні й соціальні функції. При цьому вчений відзначає, що будинок як суспільний інститут не буде відігравати центральної ролі в житті суспільства, як у минулому грали церква й підприємства, тому що суспільство Третньої хвилі буде побудовано за типом мережі, а не за типом ієрархії інститутів. Він пропонує будувати політичне життя цивілізації Третньої хвилі на основі таких ключових принципів: влада меншостей; напівпряма демократія та поділ рішень. Розглянемо ці принципи.

– Влада меншостей. На рубежі нової цивілізації ключовий принцип Другої хвилі – влада більшості – стає все більш застарілим. Організувати більшість або навіть правлячі коаліції стає складніше. Замість стратифікованого суспільства, що представляє собою об'єднання декількох великих блоків, у наявності конфігуративне суспільство, тобто суспільство, де існує тисячі меншостей. Багато з них тимчасові й утворюють абсолютно нові минулі моделі, що рідко поєднуються в 51 % консенсус з великими проблемами. Рішенням цієї проблеми є створення нових інститутів, які чутливі до швидко мінливих потреб меншостей. Для цього людству необхідно модернізувати всю політичну систему. В епоху Третньої хвилі, на думку О. Тофлера, необхідно створити квазіполітичні інститути, щоб допомагати меншостям – професійним, етнічним, сексуальним, регіональним, рекреаційним або релігійним – швидше й легше утворювати й розривати альянси. Таким чином, правління більшості зіллється із владою меншостей.

– Напівпряма демократія. Другий принцип політичної системи Третньої хвилі припускає перехід від залежності населення від представників до самостійного представництва. Поєднання того й іншого є напівпряма демократія. Рішення цієї проблеми О. Тофлер бачить у тому, щоб передати частину функцій, виконуваних зараз малою кількістю псевдопредставників, самому електорату. Для цього знадобляться нові інститути, а також нові технології. Небезпека прямої демократії, відзначає О. Тофлер,

в зайвій емоційності людей. Передбачається, що обрані представники менш емоційні й більш вдумливі, ніж громадськість. Однак оскільки члени парламентів і інших законодавчих органів створюють власні комітети з тих питань, які на їхній погляд є першорядними, у громадян не існує способу змусити їх формувати комітети, які займалися б якоюсь упущеною або дуже спірною проблемою. Тому, варто надати повноваження самим виборцям прямо, через петицію, змусити законодавчий орган формувати такі комітети, які необхідні громадськості, а не законодавцям. О. Тофлер, таким чином, бачить універсальний вихід у напівпрямій демократії, тобто такій, де будуть сполучатися позитивні риси як представницької, так і прямої демократії.

– Поділ рішень. Інституціональна проблема прийняття державних рішень не менш важлива. На думку О. Тофлера, багато проблем, з якими намагаються впоратися національні уряди, перебувають за межами їхнього розуміння. Тому, людству необхідні нові інститути міжнародного рівня, яким можна було б передати повноваження, перерозподілені відповідно до нових проблем. Мова не йде про політичну децентралізацію як єдину гарантію демократії. Питання в тому, щоб політичні інститути відповідали новій структурі економіки, інформаційній системі й іншим особливостями виникаючої цивілізації.

Цими принципами, на думку О. Тофлера, необхідно керуватися в створенні демократії XXI століття.

О. Тофлер в 1970 р. розробив концепцію "антиципаторної" або "демократії, яка передбачає". Така демократія стане можливою в результаті впровадження нових інформаційних технологій. На думку цитованого автора, "антиципаторна демократія" повинна стати різновидом прямої демократії (semi-direct democracy), що забезпечить поєднання постійної участі громадян у політиці з функціонуванням представницьких інститутів [6, с. 321].

Перехідний період, у якому у теперішній час перебуває більшість країн світу, характеризується двома явищами. Перше – це посилення диференціації суспільства, його демасифікація. Друге – прискорення темпу історичних змін. Результатом є величезна напруга, в якій перебувають люди та політичні інститути. Ця напруга позбавляє людей можливості приймати компетентні рішення. Тому головним завданням людства повинно стати створення нової форми існування, – такої, яка буде комфортно й людям, й політичним та в цілому суспільним інститутам.

Література:

1. Кузнецов М. М. Философия Маршала Маклюэна и коммуникативные стратегии Интернета / М. М. Кузнецов // <http://www.isn.ru/info/seminar-doc/Mclw.doc>.
2. Титаренко О. Аналіз реалізації концепції електронного уряду в Японії / О. Титаренко // Актуальні проблеми державного управління. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2006. – Вип. 4 (26). – С. 99-105.
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; Пер. с англ. – М.: Academia, 1999. – 249 с.
4. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С. 126-135.
5. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М.: Изд-во АСТ, 1999. – 748 с.
6. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: Знание, богатство и сила на пороге XXI века / Э. Тоффлер/ – М.: АСТ, 2001. – 669 с.

Левчук І. І., НУ "ОЮА"

ЛЕГІТИМНІСТЬ ВЛАДИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА СОЦІАЛЬНО- ПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ

В статье рассматривается понятие легитимности власти в контексте становления социально-политического порядка в обществе, анализируются их взаимообусловленность и механизмы проявления.

In the article the concept of legitimacy of power is examined in the context of socio-political order in society, their interconditionality and mechanisms of display is analyses.

Категорія «легітимність» (від лат. *legitimus* – законний, правомірний, належний, справедливий) означає здатність того чи іншого політичного режиму досягти суспільного визначення та виправдання обраного політичного курсу, прийнятих ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади.

Зазначена категорія використовується в різних науках, зокрема, філософії, політології, соціології, юриспруденції й інших, кожна з яких наповнює розглянуту категорію специфічним змістом.